

УДК 321.015

О.І. Ткач, д-р політ. наук, проф.

ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано поняття: політичної консолідації, вирішення політичних конфліктів. Розглянуто політичні передумови та чинники внутрішньополітичних стратегій України, проблеми реалізації політичних стратегій в залежності від моделей демократизації.

Ключові слова: політичні стратегії, демократичний політичний режим, правова держава, ліберальна держава, конфлікти інтересів, соціальна політика, ринкова економіка.

Важливим етапом демократичної трансформації є демократична консолідація суспільства, що протягом останніх десятиріч є предметом наукових пошуків багатьох дослідників. Проміжним підсумком досліджень в даній галузі є невизначеність чинників консолідації демократії, оскільки в різних країнах, що демократизуються цей процес має унікальні особливості [1, с. 67].

Перед сучасними національними державами за умови глобалізації виникають дві можливості розвитку: по-перше, інтегруватися до більш розвиненої цивілізації (С. Хантінгтон) і тоді стати часткою панівної у цій цивілізації культури; по-друге, відстоювати свою національну ідентичність, орієнтуючись на необхідність збереження культурного різноманіття і прагнучи взаємодії різних культур на демократичних засадах. Чинником політичного і культурного розвитку будь-якої країни є її здатність до консолідації.

Сам термін "консолідація" як принцип політичного розвитку має два значення: по-перше, зміцнення певного політичного режиму (недемократичного чи демократичного); по-друге, згуртування суспільства і основних політичних сил навколо ідей, інституцій, харизматичного політичного лідера заради реальної або уявної мети, проти реальної чи уявної загрози. Дослідники визначають феномен консолідації як центральний чинник ефективності будь-якої соціальної дії, що потребує колективного розуму чи колективної насаги, досягнення політичної мети. Демократична консолідація суспільства є об'єднанням соціальних груп суспільства на основі ідеї демократії в процесі інституціалізації демократичної поведінки політичних акторів, що приймають політичні рішення в межах легітимних демократичних процедур.

Чинниками національної консолідації можуть бути етнічні, релігійні, культурні, расові, територіальні та експансіоністські фактори в різноманітних модифікаціях. Для консолідації необхідно, щоб суспільство мало спільну мету, задля досягнення якої йому потрібно мобілізувати свої зусилля. Наприклад, захист від загрози (загрози суверенітету, військової загрози, катастрофи, масові руйнування) як негативні фактори консолідації суспільства, пов'язані із зовнішнім тиском на суспільство екстраординарних чинників. Вони викликають негативні зміни у житті суспільства і можуть призвести до дезорганізації суспільного життя.

За еволюційного розвитку суспільства визначальними є позитивні фактори консолідації на основі внутрішніх мотивів суспільства досягти суспільної мети. Позитивними чинниками консолідації суспільства є намагання досягти спільних ідеалів, побудова демократичного суспільства, національно-визвольна боротьба, довіра. У цьому випадку визначальною стає самоорганізація суспільства, коли людей об'єднує не чиясь зовнішня воля чи природні чинники, а вільний вибір власної історичної долі. Люди пов'язують свої сподівання з позитивними чинниками консолідації суспільства. Народ еднають спільні перемоги у минулому, спільна воля за сучасних умов, проекти на майбутнє.

Чинниками інтеграції суспільства в Україні можуть бути ринкові реформи, підвищення добробуту, реалізація прав і свобод громадян. Саме така стратегія розвит-

ку та модернізації, що спирається на власні ресурси, заснована на свідомій, цілеспрямованій адаптації найпередовіших науково-технічних досягнень через традиційні соціокультурні реалії, національні традиції.

В сучасній Україні спостерігається інтеграція норм та стандартів суспільного життя. Одночасно зі спробами об'єднання українського суспільства залишається вплив з боку деструктивно налаштованих політичних сил та суспільних груп. Західний досвід свідчить: щоб консолідувати націю, треба орієнтуватися не на минуле і не на сьогоденні реалії, а на майбутнє. Суспільство саме має конструювати бачення того суспільства, в якому воно хоче жити, до якого має прагнути. Таке бачення є елементом стратегічного мислення, що допомагає формулювати цілі й завдання розвитку.

Серед економічних аспектів консолідації дослідники відзначають: наявність цілісного національного ринку, горизонтальної міжрегіональної мобільності населення. Фактично можна вести мову про ступінь розвиненості у національному форматі відомих чотирьох свобод ЄС: вільне пересування капіталів, товарів, послуг і громадян. Інші параметри стосуються соціально-економічної сфери: особливостей розподілу національного багатства, стосунків між заможними і бідними, розвиненості середнього класу, можливостей проведення солідарної політики; масштабів тіньових процесів в економіці, рівня асоціалізації, маргіналізації населення, рівня життя.

Західний досвід свідчить, що вдалося істотно збільшити виробництво і покращити якість життя. Економічний прогрес використовує ефективніші методи перевтілення ресурсів у товари і послуги. Проте залишається фактор незадоволення, людина завжди буде відчувати дефіцит. Ресурси у світі обмежені, а людські бажання не мають змоги закінчитись.

Поняття економічної ефективності є центральним в економіці, на неї наголошується при ухвалі індивідуальних і соціальних рішень. Щоб досягти у виробництві максимальної кількості повного обсягу корисних товарів та послуг, суспільству необхідно ефективно використати свої рідкісні ресурси, тобто забезпечити їх повну зайнятість, використання всіх придатних для виробництва ресурсів. Це означає, що кожен, хто хоче і здатний працювати, повинен бути забезпечений роботою, щоб не простоявали орні землі, машини та устаткування тощо. Ефективність означає відсутність втрат, тобто економічні ресурси використовуються настільки ефективно, наскільки це можливо, щоб задовольнити потреби і бажання людей за даних факторів виробництва. Економіка є ефективною, якщо суспільство не може збільшити виробництво одного товару, без зменшення виробництва іншого. Ефективна економіка перебуває на межі виробничих можливостей [4, с. 65].

Виробничі можливості – це можливості суспільства з виробництва економічних благ за умови цілковитого і ефективного використання всіх наявних ресурсів при даному рівні розвитку технології.

Серед соціально-політичних аспектів консолідації дослідники визначають рівень життя як соціально-економічну категорію, яка відображає ступінь розвитку і задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб

населення, умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб. Потреба є необхідністю в життєвих засобах, яка набуває специфічної форми відповідно до культурного рівня та особистих якостей індивіда [2].

Динаміка рівня життя населення є найбільш містким показником довгострокової ефективності соціально-економічної політики, яка здійснюється в державі. Саме зважаючи на це її моніторингу приділяється першорядна увага в основних міжнародних рейтингах. Так, найвідомішим і найбільш інтегрованим показником оцінки рівня та якості життя є Індекс людського розвитку (ІЛР), що розраховується ООН.

Оцінюючи стан рівня та якості життя в Україні, слід наголосити, що за індексом людського розвитку, він опустився з 45 у 1990 р. до 76 місця в 2006 р. Хоча за період з 2001 року позиція України в індексі країн повільно підвищувалася (з 80 у 2001 та 78 у 2003 до 77 та 76 у 2005-2006 рр. відповідно), у звіті за 2009 р. Україна опинилася лише на 85 місці.

В Україні спостерігається негативна тенденція щодо скорочення тривалості життя населення з 75 років для жінок і 65,9 для чоловіків у 1989-1990 рр. до 74,2 і 62,5 років відповідно у 2006-2007 рр. Розрив між тривалістю життя чоловіків та жінок досяг 11,7 років [6].

Кількість освіченого населення становить 99,4 %, зростає чисельність випущених фахівців, що закінчили вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, що є позитивною тенденцією. Але, на жаль, наявність вищої освіти не є в нашій країні запорукою безбідного життя. Так, за даними моніторингу бідності, протягом 2001–2008 рр. приблизно 28 % населення України належать до категорії бідних. Причому бідність продовжує бути поширеним явищем саае серед населення, що працює. За показником ВВП на душу населення (дані Світового банку 2008 р. – 6,92 тис. дол.), Україна – на третьому місці серед найбідніших країн Європи та випереджає лише Молдову й Албанію, хоча ми і спостерігаємо тенденцію до його зростання [6].

Індекс людського розвитку здійснюється через обчислення, характеризується універсальністю, статистичною доступністю, однак він не повністю охоплює умови життя, всі основні компоненти рівня життя. Тому для обчислення інтегрального індексу рівня життя необхідно визначити індекси таких його компонентів у розрахунку на душу населення: харчування (за його калорійністю і вмістом білків), фонду домашнього майна (в порівнянних цінах), житла (площа з урахуванням вигод), здоров'я й охорони здоров'я (за динамікою тривалості життя, рівнем смертності, витратами на охорону здоров'я), освіти і культури (за кількістю місць навчання і витратами на освіту і культуру), послуг населенню (у порівнянних цінах) тощо. Головним показником поліпшення рівня життя є збільшення тривалості життя.

Рівень життя населення залежить від економічного потенціалу і значною мірою визначається величиною ВВП і структурою його використання. Джерелом підвищення рівня життя населення є зростання національного доходу, який являє собою частину сукупного суспільного продукту після відрахування витрачених у процесі виробництва засобів праці і матеріальних витрат, тобто новостворену вартість. Розмір і динаміка національного доходу залежать від багатьох факторів, таких як продуктивність праці, зайнятість, галузева структура, обсяги інвестицій, рівень розвитку соціальної сфери тощо.

Українська економічна модель, як і економічні моделі країн, що утворилися на просторі колишнього СРСР, – це особливий господарчий комплекс, що формувався понад 70 років. Розбіжності з капіталістичним світом спостерігалися насамперед у мотиваційному полі, на

яке значною мірою впливали ідеологічні настанови. Ринок, у тому числі й український, формувався не за рахунок еволюційного розвитку форм і методів ринкової саморегуляції, демократії та консолідаційних процесів, а внаслідок настанов, що у деяких випадках йшли у розрив з об'єктивними економічними законами.

Надзвичайно важливим для консолідації економіки є усвідомлення подолання основних перешкод у конкурентоспроможності національної економіки, наприклад: входження у світову систему з малоефективною та слабкою економікою, що призводить до витіснення з внутрішнього та зовнішнього ринків вітчизняних товарів, зниження можливостей виробництва сучасних товарів; відтік ресурсів (робочої сили, капіталу та сировинних запасів); скорочення промислового і сільгоспвиробництва та робочих місць; розвиток та поширення "тіньової" економіки; низька якість та висока ціна національних товарів; розрив зв'язків у національних кластерах (наприклад, між виробником і видобувачем сировини); занепад і нехтування національної сировинної бази; нерациональна експортно-імпортна структура та внутрішня структура виробництва; залежність країни від імпорту; перенесення за кордон найпродуктивніших робочих місць; стримування внутрішнього попиту; відсутність у національного виробника необхідних навичок та можливостей конкурентної боротьби з іноземними виробниками; відсутність ефективного національного законодавства, що обмежує прояви монопольної поведінки резидентів і нерезидентів; розташування на території України об'єктів промислової периферії розвинутих країн, тобто енерго- та екологічних виробництв [7, с. 113-114].

Процеси консолідації повинні спрямовуватися на відродження конкурентоспроможності, мають комплексно узгоджуватися, мати системний характер і спрямовуватися: по-перше, на усунення диспаритетності економічного розвитку. Мають вживатися заходи, які не лише відновлюватимуть паритетний режим роботи всіх галузей та секторів економіки, а й вирівнюватимуть умови роботи національних та іноземних суб'єктів; по-друге, на створення мотиваційного поля підвищення ефективності галузей народного господарства на розширеній основі: запровадження економічних важелів зростання економіки (ресурсозбереження, інновацій тощо); контроль за цінами на енергоносії та конструкційні матеріали; стимулювання економії енерго- та ресурсовитрат; розширення амортизаційної бази; контроль за монопольною поведінкою; організаційно-технічне сприяння малому та середньому бізнесу; розширення попиту (виробничого та споживчого): на основі ефективної роботи підприємств підвищення заробітної плати; стимулювання виробничого попиту шляхом державного замовлення та інші регулятори.

Політичний аспект консолідації містить такі показники: оптимальність державного устрою, тобто баланс між централізацією та децентралізацією; реальна забезпеченість прав національних та інших меншин, їх представленість у владі; демократичні взаємини між владою та суспільством, захищеність громадянських прав і політичних свобод.

Складовою консолідації є реалізація політичних прав і свобод, конституційні права, які покликані забезпечити реальне народовладдя, дійсну участь громадян в управлінні справами держави і суспільства. Ці права і свободи впливають з факту громадянства, природного правового зв'язку громадянина зі своєю державою і у більшості випадків не належать іноземцям та особам без громадянства, які проживають на території держави. Політичні права і свободи визначають можливості громадян брати участь у здійсненні влади, у керівництві

державними справами та в суспільно-політичному житті. Певна термінологічна різниця між цими двома юридичними і філософськими категоріями полягає в тому, що "права" для своєї реалізації здебільшого потребують сприяння держави, а "свободи" здійснюються громадянами самостійно. Від держави вимагається лише не обмежувати можливості для реалізації цих свобод.

За призначенням консолідації політичні права і свободи поділяються на дві великі групи. Перша об'єднує права, покликані забезпечити громадянам можливість реальної участі в управлінні державними справами (право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб). До другої належать права, які забезпечують активну участь громадян у суспільно-політичному житті (право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації).

Потужним чинником консолідації є демократизація, формування політичної нації, розвиток громадянського суспільства. Так, дослідник Шолте Ян Аарт у праці "Громадянське суспільство і демократія в час глобалістського управління" формулює можливі загрози для консолідації: діяльність громадянського суспільства може не керуватись демократичними цілями. Наприклад, деякі неурядові асоціації можуть переслідувати заклісну тактику набуття спеціальних привілеїв для задоволення приватних інтересів; громадянське суспільство може зменшувати рівень демократії в управлінні, якщо його втручання не досить продумане у проєкті або у реалізації; демократія може постраждати, якщо агенції управління недостатньо налаштовані на зворотний зв'язок; негативні наслідки для демократії від асиміляції громадських елементів, які можуть втратити свої задекларовані позитивні можливості щодо стимуляції

дебатів та вільнодумства; громадянське суспільство може продукувати або навіть збільшувати структурну нерівність і привілеї, пов'язані з класом, національністю, статтю, релігією та іншими ознаками; громадянське суспільство може відображати інтереси вузького прошарку еліти; громадська діяльність може потерпати від недемократичних методів внаслідок браку внутрішньої демократії у громадському секторі.

Наукова концептуалізація та реальна практика демократичної консолідації сучасних перехідних суспільств залишаються невирішеними проблемами. Це спостерігається і в сучасній Україні. Гібридні політичні режими на пострадянському просторі займають проміжне місце між демократією та авторитаризмом, залишаються непередбаченими результатами трансформації політичних систем. Перспектива консолідації перехідних суспільств полягає у подальшому впровадженні демократичних механізмів та факторів.

Список використаних джерел

1. Андрос Є. Ми – є: проблема консолідації українського суспільства: // Сучасність. – 2007. – № 11-12. – С. 67-83.
2. Бікла О. Индекс людського розвитку як показник ефективності моделей соціальної політики/ О. В. Бікла// [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2008/articles/Bikla.pdf.
3. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення: [Про рівень життя населення як основний показник економічного розвитку держави та про визначення чинників впливу і фінансових показників його вимірювання] /Оксана Гордей. // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 10. – С. 222-225.
4. Господарсько-політичний механізм сучасної ринкової економіки / С. С. Ніколенко, І. О. Пінчук; Укоопспілка, Полтав. ун-т спожив. кооперації України, Каф. екон. теорії. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 153 с.
5. Іванов І. Що стримує консолідацію української нації: Соціальна структура лише віддзеркалює цей стан: [Соціально-класові відносини як реальність соціального буття] // Віче. – 2004. – № 7. – С. 70 – 73.
6. Програма розвитку ООН. – Режим доступу: http://hdrstats.undp.org/en/countries/country_fact_sheets/cty_fs_UKR.html.
7. Формування ринкової економіки : [спецвипуск]. Проблеми економіки праці, соціально-трудова відносин та соціального захисту населення: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, М-во праці та соц. політики України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, Держ. установа НДІ соц.-труд. відносин; [редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) та ін.] – К.: Луганськ: КНЕУ, ДУ НДІ СТВ, 2008. – 377 с.
8. Шиманський, Олександр. Гірше, ніж у Норвегії, але значно краще, ніж у Нігері: Україна посіла 85-те місце у світі за рівнем життя/ Олександр Шиманський. // Україна молода. – 2009. – 7 жовт. (№ 185). – С. 2.

Надійшла до редколегії 23.01.16

Ткач А.И.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ КОНСОЛИДАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Проанализированы понятия: политические стратегии, разрешение политических конфликтов. Рассмотрено политические предпосылки и факторы политических стратегий Украины.

Ключевые слова: политические стратегии, национальные интересы, демократический политический режим, правовое государство, либеральное государство, конфликты интересов.

Ткач О.І.

POLITICAL CONDITIONS OF CONSOLIDATIONS OF UKRAINE SOCIETY

The article is about following aspects: political networks, communities methodological installations of the concept of political networks, positions futurologists concerning bipolar structure and changes, features modern theories of modernization: crisis of the paradigm by the example of the countries

Key words: social state, social policy, social partnership, democratic political regime, legal state, liberal state, social democracy.